

ความแตกต่างของแนวความคิด ในการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบัน

□ บุญกร วชิระเกียรติชัย
นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานการณ์ของงานพุทธสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน

สถานการณ์ในปัจจุบันของพุทธสถาปัตยกรรมไทยล้วนเต็มไปด้วยความหลากหลายทางความคิดและมุมมองที่ต่างกันไป ซึ่งเป็นไปตามสภาพของกระแสต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกระแสสังคมหรือปัจจัยทางสภาพการเมือง หรือสภาพเศรษฐกิจ หรือเกิดจากตัวบุคคลไม่ว่าจะเป็นเจ้าของเงินหรือแนวความคิดในการออกแบบ ทำให้ภาพที่สะท้อนออกมาแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของงานพุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งอาจจะมีคุณค่าบ้าง หรือไม่มีคุณค่าเลย หรือมีคุณค่าเฉพาะหรือเฉพาะกลุ่ม แต่นั่นคือคุณค่าที่แท้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงคุณค่าที่ต้องการแสดงตัวตนหรืออัตตาของแต่ละบุคคล

รูปที่ ๑-๔ แสดงถึงความหลากหลายทางแนวความคิดในการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน

ปัจจัยที่เกิดขึ้น ปัจจัยที่ไม่ควรมองข้าม

เดิมอาคารที่พระพุทธรเจ้าทรงอนุญาตให้อยู่อาศัย มีอยู่ ๕ ประเภท ได้แก่ ๑. วิหาร ๒. อัมโบศ ๓. ปราสาท ๔. หัมมียะ ๕. คูหา ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอินเดียในสมัยพระพุทธกาล โดยสามารถสันนิษฐานรูปลักษณะได้ตามภาพสลักเล่าเรื่องตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้ เช่น ภาพสลักที่การหุด หรือภาพสลักที่สาญจี ในประเทศไทย งานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์หรือวิหารโดยมากจะเป็นอาคารชั้นเดียว หากต้องการจำลองโดยมีจุดมุ่งหมายในการสื่อ นัยว่าหมายถึงปราสาท ก็จะต้องแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ผ่านการลดทอนทางสถาปัตยกรรม เหลือเพียงการซ้อนชั้นของหลังคาวิ่งขึ้นไปเป็นยอดแหลม เช่น การสร้างมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูป หรือรอยพระพุทธรบาท

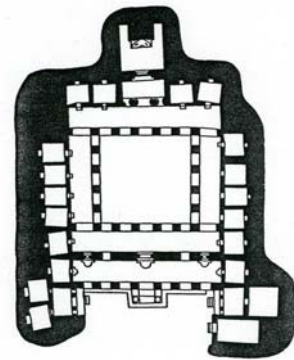

Figure 15

Plan of Case I

รูปที่ ๕ กระโจมที่อยู่อาศัยของคนอินเดียโบราณที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่ถูกนำมาใช้ในการประดับประดางานพุทธสถาปัตยกรรมแบบอินเดีย

รูปที่ ๖ ผังที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ ที่ถ้ำอชันดา ประเทศอินเดีย

ที่มาหรือขั้นตอนก่อนที่จะมีการสร้างพุทธสถาปัตยกรรมนั้น พุทธสถาปัตยกรรมเหล่านี้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรองรับการใช้สอยเป็นหลัก โดยประกอบเข้ากับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ความหลากหลายของพุทธสถาปัตยกรรมขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอยู่อย่างมากมาย และความคงอยู่ของพุทธสถานที่มียุ่ก็เช่นเดียวกันที่ต้องดำรงเพื่อความอยู่รอดในสังคมล้วนมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการก่อรูปทางสถาปัตยกรรม โดยภาวการณ์ในปัจจุบัน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ปัจจัยภายนอก^๑ หมายถึงสิ่งที่เป็นมูลเหตุอันก่อให้เกิดปัจจัย อันมีผลกระทบต่อรูปแบบพุทธสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่

๑.๑ การปฏิรูปทางศาสนา และนโยบายของรัฐ เมื่อมาถึงช่วงที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและผลกระทบทางการเมือง ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ กล่าวคือ ในช่วงยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) นั้น เป็นช่วงที่เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติใหม่อีกครั้ง เมื่อชาตินิยมอำนาจทางตะวันตกได้รุกเข้ามาทางดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยจุดประสงค์การค้าอาณานิคม ซึ่งการเข้ามาดังกล่าวทำให้เกิดความตื่นตัวในหมู่ชนชั้นปกครองที่ต้องเตรียมรับมือกับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมที่จะแผ่เข้ามาด้วย บุคคลสำคัญที่มีส่วนอย่างยิ่งในการเตรียมการคือ พระวชิร - ญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา) โดยปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้มีโลกทรรศน์แบบใหม่ คือจากเดิมที่แวดล้อมไปด้วยสสารของสิ่งที่เป็นอุคตคติและความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มากมายมาสู่โลกทรรศน์ที่แวดล้อมไปด้วยสสารของสิ่งที่เป็นเรื่องจริงและพิสูจน์ได้ด้วยหลักวิชา อันนำมาสู่การก่อตั้ง นิคมธรรมยุตขึ้น โดยเน้นการอธิบาย วิเคราะห์ และตีความสสาร และหลักธรรมในทางศาสนาด้วยวิธีการใหม่ กล่าวคือ ให้อยู่ในกรอบของแนวความคิดแบบมีเหตุมีผลและความจริงที่ประจักษ์ได้ด้วยหลักของวิทยาศาสตร์ ทำให้การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในช่วงนี้เป็นเรื่องการศึกษาด้านปริยัติธรรมด้านเดียว ส่วนด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นหัวใจของการพิจารณาธรรมเพื่อใช้จัดอุปสรรคทางจิตให้สิ้นนั้น กลับถูกมองข้ามความสำคัญนี้ไป

จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ริเริ่มให้มีการบริหารแบบแยกส่วนเป็นส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค^๒ และได้มีแนวความคิดในการรวบรวมคณะสงฆ์จากทุกส่วนภูมิภาคให้มาขึ้นตรงกับคณะสงฆ์ฝ่าย

^๑ สรุปความจาก รศ.สมคิด จิระทัศนกุล ผศ.ดร.โชติมา จตุรวงศ์ อาจารย์ชาวนววิทย์ สรรพศิริ, โครงการย่อยที่ ๔ ในชุดโครงการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก. “รูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น”. ได้รับทุน สนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๔๗, หน้า ๓๐๙-๓๒๖.

^๒ ธิตา สาระยา, สยามมินทร์ ปันธเรศ เจ้าจุลจอมจักรเอย (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

ปกครอง มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมาย มีการพระราชทานสมณศักดิ์ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ พระสงฆ์ในเขตหัวเมืองส่วนใหญ่ใช้อำนาจแบบตนเองภายใต้การรับรองของฝ่ายบ้านเมืองอย่างหลวม ๆ โดยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับส่วนกลางโดยตรง เพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้อาศัยพระบรมราชูปถัมภ์ในการดำรงอยู่โดยตรง แต่อาศัยการเกื้อกูลจากชุมชนในท้องถิ่น การได้รับการยอมรับจึงขึ้นอยู่กับวัตรปฏิบัติของตน

การปฏิรูปทางศาสนาจะทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นไปอีกในยุคถัดมา คือสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อศาสนาถูกนำมาร้อยเข้าด้วยกันกับนโยบายทางการเมืองของรัฐ ในฐานะเป็นธรรมแห่งรัฐ ภายใต้ลัทธิชาตินิยม ซึ่งสร้างอุดมการณ์ให้ประชาชนทุกคนต้องตระหนักถึงความสำคัญยิ่งในการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ แนวความคิดดังกล่าวจึงดึงเอาพระพุทธศาสนามาสร้างภาพลักษณ์ใหม่ว่า พระมหากษัตริย์ ชาติกับศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๓ และนำเรื่องทางโลก และทางธรรมมาหลอมเข้าด้วยกันนี้เองที่ทำให้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในมิติแบบเดิม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์ โลกภพนี้ และโลกภพหน้า หรือเรื่องของอดีตพุทธเจ้า ตลอดจนเรื่องนิพพาน รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ถูกลดทอนหรือมองข้ามไป ทำให้ความเป็นวัด ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของชาวบ้าน ใครมีเงินอยากสร้างก็มาทำได้เลยนั้น มาถึงช่วงนี้ไม่อาจทำได้โดยอำเภอใจแล้ว เพราะต้องขออนุญาตจากรัฐคือกระทรวงธรรมการก่อน ซึ่งนั่นเท่ากับว่าวัดได้ถูกรวบเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐโดยปริยายนั่นเอง และที่สำคัญที่สุดคือการประเมินคุณค่าของความเป็นสมมติสงฆ์นั้น ยังคงใช้ระบบแบบเดิมที่ส่วนกลางเป็นผู้พิจารณาและกำหนดความดีความชอบให้ ซึ่งระบบนี้เองที่ทำให้พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรต่างหวั่นไหว และพากันมุ่งตอบสนองต่อนโยบายและความต้องการของส่วนกลางเป็นสำคัญด้วย เพราะมีเครื่องล่อ คือลำดับการเลื่อนชั้นสมณศักดิ์ และเงินบำรุงเป็นรางวัลเกียรติยศและสิ่งตอบแทน แทนการเอาใจใส่ต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนดังที่เคยเป็นมาแต่อดีต

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้โดยง่าย จากความพยายามของเจ้าอาวาส ในเขตภูมิภาคที่ต่างดิ้นรนในการเร่งพัฒนาทางกายภาพของวัด ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่กำหนด

^๓ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๙๖.

ผ่านกรมการศาสนา ด้วยการเปลี่ยนแปลงของวัดใหม่ จากวัดเก่าที่มักกล่าวอ้างกันว่าทрудโทรม ต้องแก้ไขปรับปรุงให้สะอาดสวยงาม ภายใต้การสอดรับกับนโยบายของรัฐในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งเน้นการพัฒนาบ้านเมืองและวัดให้มีความสะอาดและเรียบร้อย ซึ่งก็ถือว่า รัฐประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง จากการกระตุ้นให้วัดทั่วทั้งประเทศมีความตื่นตัวและหันกลับไปสำรวจถึงคุณลักษณะของวัดตน หากแต่ในอีกมุมหนึ่งนั้นก็ต้องถือว่าเป็นความล้มเหลว เพราะกลายเป็นว่า ความช่วยเหลือในการพัฒนาที่ทางรัฐหยิบยื่นให้ในรูปแบบของเงินนั้น กลายเป็นความเข้าใจผิดของทางวัดในการนำมาใช้พัฒนาทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว ที่เห็นได้ชัดก็คือผลผลิตจากแบบอย่างของอุโบสถที่รัฐเสนอให้นั้นเป็นแบบมาตรฐานให้ใช้ร่วมกับส่วนกลางอย่างที่เรียกกันต่อมาว่า แบบ ก.ข.ค. โดยกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ แบบอย่างดังกล่าวมีลักษณะล้อตามรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมของกรุงเทพฯ ในช่วงยุคหลังนี้ ซึ่งนิยมทำเป็นอาคารทรงคฤหา มีหลังคาชั้นลดหน้าหลัง ไม่มีเสาชะโลหรือหลังคาปีกนกทางด้านหน้า ลวดลายประดับก็ใช้การหล่อแทนงานปั้นปูนสดอย่างโบราณ แบบแผนนี้เองที่ถือได้ว่า ได้เข้าไปทำลายวิถีทางในการสร้างสรรค์ศิลปะสถาปัตยกรรมของสกุลช่างแบบท้องถิ่นอย่างยับเยิน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือสถานภาพของวัด เทียบกับถูกรวบเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐโดยเบ็ดเสร็จแล้ว จนอาจกล่าวได้ว่า วัดได้เกิดวิถีใหม่ในการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของตัวเอง จากวัดที่รับใช้ชุมชน มาสู่การเป็นวัดที่รับใช้รัฐอย่างสมบูรณ์

๑.๒ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เศรษฐกิจของไทยโดยภาพรวมประสบความสำเร็จอย่างมากแต่ก็กระตุกขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อรัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชาติ ด้วยการร่วมมือกับองค์กรธุรกิจเอกชน ผลมผลสานกับการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันระหว่างรัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกา^๔ กลายเป็นฐานหลัก ๓ เสาที่มั่นคงภายใต้แนวคิดแบบ “ระบบทุนนิยม”^๕ และ

^๔ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๖.

^๕ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

หลังจากนั้นเป็นต้นมา ก็ได้มีการอพยพของชาวชนบทที่เข้ามาเป็นแรงงานหารายได้ในเมือง และเข้ามาศึกษาหาความรู้พร้อมกับมองช่องทางขยายการทำมาหากิน ซึ่งในแง่มุมที่ดีก็ถือเป็นการสร้างโอกาสยกระดับคุณค่าของชีวิต แต่ผลเสียเมื่อมีการอพยพเข้ามาในเมืองเป็นจำนวนมาก คือ วิธีการสืบสานทางวัฒนธรรมในทุก ๆ ด้านของพื้นถิ่นขาดสะบั้นลง ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ว่า คนรุ่นใหม่เหล่านี้ มีความรู้ความเข้าใจในแบบแผนของชีวิตและภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมไม่ลึกซึ้งพอ ซึ่งบ้างก็ถึงกับมองข้ามหรือละเลยดูแลจนว่าเป็นความล้าสมัยไปก็มี และพร้อมกันนั้น ก็ได้ตอบรับกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปกรรมจากกลุ่มคนนอกพื้นที่เข้าสู่ชุมชน นั่นก็หมายถึงการดึงเอาพลังและทรัพยากรของชุมชนออกไป และในทางกลับกันก็มีการรุกรานทางวัฒนธรรม และความเชื่อทางศาสนาของคนเมืองที่ได้แทรกแซงเข้ามาอย่างน่ากลัว

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกลุ่มชนชั้นกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจรุ่นใหม่ ๆ ที่มีความกระตือรือร้นภายใต้จังหวะการเติบโตทางธุรกิจ จนกระทั่งมีส่วนร่วมในทางการเมือง และที่สุดได้พัฒนาบทบาทจนมีพลังอำนาจในการชี้นำทิศทางการเดินของชาติในทุก ๆ ด้าน โดยคุณลักษณะและบุคลิกภาพของชนชั้นกลางในเมืองกลุ่มนี้ ซึ่งได้ซึมซับเอาแนวความคิดและจิตวิญญาณของ **“ระบบทุนนิยม”** มาอย่างเข้มข้น มีความเป็นปัจเจกสูงมาก และได้ส่งผลมาถึงวงการศาสนาด้วย เมื่อวัดต่างหันมาพึ่งพาการเกื้อกูลจากชนกลุ่มนี้มากขึ้นทุกที เนื่องจากเป็นฐานกำลังทางการเงินที่สำคัญ อีกทั้งวัดส่วนใหญ่ก็ยังมีความคิดและมุมมองที่ยังต้องการพัฒนาในทางวัตถุมงคลเช่นเดิม แต่ที่สำคัญก็คือ ภายใต้การปฏิรูปและฟื้นฟูพระศาสนาของรัฐ ด้วยการเพิกถอนและรูปแบบต่าง ๆ นานามาเสริมสร้างให้เป็นความเชื่อเชิงอุดมการณ์ เพื่อใช้เน้นความสำคัญต่อชาติ เท่าที่ผ่านมานั้นไม่สามารถสร้างแรงจูงใจหรือความประทับใจ และตอบสนองความต้องการของคนระดับนี้ได้ จึงทำให้เกิดเป็นแนวทางในการนำเสนอทางเลือกใหม่อันหลากหลายขึ้น ในขณะเดียวกัน อิทธิพลของ **“ลัทธิปัจเจกชนนิยม”** ที่มีคุณลักษณะเน้นความต้องการแบบเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลเป็นหลัก ได้สวมประสานเข้ากับวัฒนธรรมแบบ **“ทุนนิยม”** ที่สืบเนื่องตามกันมา พร้อม ๆ กันกับวัฒนธรรมแบบ **“วัตถุนิยม”** และ **“บริโภคนิยม”** ของกระแสสังคมโลกปัจจุบันอย่างลงตัว ทำให้เกิดการตอบสนองทางศาสนาไม่ได้หยุดหรืออยู่ติดอยู่เพียงแค่นั้น หากแต่อย่างแตกแขนงย่อยออกไปอีกมากมายสุดโต่ง ไม่ว่าจะเป็นการเน้นสรรพคุณของวัดเพื่อเป็นจุดขาย หรือสิ่งเร้าใจจากพิธีกรรม กิจกรรมทางธรรม การบริจาค การบริการต่าง ๆ รวมไปถึงรูปแบบใหม่ล่าสุดที่เรียกว่า **“ลัทธิพิธี”**

อันเป็นทางเลือกหนึ่งซึ่งไม่ใช่ของวัดแต่เป็นของคฤหัสถ์ที่เสนอตัวเข้าตอบสนองความต้องการในส่วนที่วัดไม่สามารถเอื้อให้ได้ เช่นลัทธิพิธี “สุพรรณกัลยา”^๖

ความหลากหลายและเฟื่องฟูของรูปแบบและวิธีการตอบสนองความต้องการแก่กระแส “ปัจเจกนิยม” ดังกล่าว ทั้งหมดนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแออย่างมากของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ทั้งในแง่คำสอนของสถาบันทางศาสนาที่ไม่สามารถทำให้สังคมไทยรู้เท่าทันกิเลสที่เข้ามาครอบงำ รวมทั้งความล้มเหลวในเชิงการจัดการและการบริหารของสถาบันสงฆ์ ตลอดจนความผิดพลาดของคนในสังคมเองที่ลุ่มหลงอยู่กับแนวความคิดและรูปแบบชีวิตบนโลกวัตถุของฝ่ายตะวันตกอย่างไม่รู้สึกรู้สีกตัว^๗ จนทุกวันนี้อาจพูดได้ว่าสังคมไทยได้ตกเป็นทาสของวัฒนธรรมดังกล่าวอย่างสมบูรณ์แล้ว และแม้ว่าส่วนหนึ่งจะดูเหมือนสังคมกำลังอึมอึมและมีความสุขอยู่กับความสะดวกสบาย ที่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาป้อนให้ หากแต่อีกด้านหนึ่งของสังคมนี้ โดยเฉพาะกลุ่มคนชั้นกลางและชนชั้นล่างได้เผชิญกับความอ้างว้าง ความหวาดกลัวและหวาดระแวงกับสิ่งรอบตัว จากการขาดหลักยึดที่มั่นคงทางใจ เพราะเมื่อพระพุทธศาสนาอันเป็นเสาหลักเดิมนั้น มีสภาพคลอนแคลนไม่เสถียร ก็ย่อมเป็นที่มาของการดิ้นรนในอันที่จะมุ่งหาสิ่งยึดเหนี่ยวใจเข้ามาทดแทนหรือสนองและเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายไป ไม่ว่าจะเป็นลัทธิโหราศาสตร์ ลัทธิเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ฯลฯ

๒. ปัจจัยภายใน หมายถึงสิ่งที่เป็นมูลเหตุอันก่อให้เกิดปัจจัย อันมีผลกระทบต่อรูปแบบพุทธสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อมภายใน อันหมายถึงตัวบุคคล ได้แก่

๒.๑ นายช่างหรือสถาปนิกผู้ออกแบบ บุคคลดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบทางพุทธสถาปัตยกรรม กล่าวคือเป็นผู้กำหนดรูปแบบศิลปะและรูปลักษณ์อาคาร โดยเริ่มตั้งแต่แนวความคิดในการออกแบบ กำกับจังหวะและความลงตัวขององค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคารและอาคารรวมไปถึงการวางผังแบ่งพื้นที่ประโยชน์ใช้สอยภายในวัด กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นผู้มีมีความชำนาญจากประสบการณ์ในการทำงานทางช่างตามท้องที่ หรือศิลปะพื้นถิ่น หรือได้ร่ำเรียนตามตำราวิชาการออกแบบ โดยมีแนวคิดที่แตกต่างกันไปตามวิถีของบุคคล หรือสายสกุลช่างนั้น ๆ

^๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ลัทธิพิธีสุพรรณกัลยา” ก่อนยุคพระศรีอริย วาด้วยศาสนา ความเชื่อ และศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : พระพิมพ์เนศพรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

^๗ กองสารานุกรม, “ลัทธิพิธีในสังคมไทย : วางท่าอย่างไรจึงเป็นชาวพุทธเถรวาทที่แท้จริง” วารสารเสขยธรรม, ฉบับที่ ๔๓ ปีที่ ๑๐ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๔๓, หน้า ๑๐๐.

ในปัจจุบัน ตัวนายช่างหรือสถาปนิกผู้ออกแบบสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ตามแนวทางในการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมได้แก่

๒.๑.๑ สถาปัตยกรรมไทยแบบจารีต สถาปัตยกรรมไทยประเภทนี้เป็นรูปแบบที่ได้รับการสืบทอดและพัฒนามาแต่โบราณตามสายสกุลช่างต่าง ๆ โดยอาจจะเป็นช่างหลวง ช่างท้องถิ่น หรือพระสงฆ์ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ก็มีปรากฏว่าพระสงฆ์เองที่ เป็นผู้สร้าง ดูแลรักษา และบูรณะซ่อมแซมวัดของท่าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการสืบสานโดยมีการเรียนการสอนทางด้านสถาปัตยกรรมไทยในรูปแบบที่เรียกว่า **“สถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี”** หรือ **“สถาปัตยกรรมไทยแบบจารีต”** นี้ด้วย

การเรียนการสอนหรือการฝึกฝนตามสายช่าง หรือตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่นสกุลช่างลำปาง สกุลช่างเพชรบุรี สกุลช่างสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นในลักษณะของการถ่ายทอดตามตำราบ้าง แต่ที่สำคัญที่สุดคือการสอนทั้งบรรยาย และปฏิบัติแบบที่เรียกว่า **“จับมือเขียน”** คือครูกับศิษย์แทบจะเป็นครอบครัวเดียวกัน เมื่อครั้งอดีตหากผู้ใดมี **“แวว”** คือแสดงออกถึงความตั้งใจ และมีความเพียรพยายามที่จะร่ำเรียน ผู้นั้นก็จะเข้าไปฝากตัวกับครูทางสายสกุลช่างนั้น ๆ และจุดนี้เองที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการร่ำเรียนวิชาทางศิลปะสถาปัตยกรรมไทย สายสกุลช่างที่สำคัญซึ่งนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมไทยได้กล่าวไว้มีปรากฏอยู่ ๓ สาย คือ

๑. สายพระยาราชสงคราม

๒. สายพระยาจินดารังสรรค์

๓. สายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สายสกุลช่างที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คือสายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยศิษย์ผู้ที่คอยรับใช้ และถูกเรียกใช้อยู่เสมอ มีชื่อว่า พระพรหมพิจิตร (อู่ ลามานนท์) ซึ่งท่านผู้นี้ที่เป็นบุคคลสำคัญที่ถ่ายทอดวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมไทย ให้คงอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน ท่านเป็นผู้สอนให้สถาบันการศึกษาที่สำคัญของประเทศคือ มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเป็นคณบดี คณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร สิ่งนี้ทำให้ท่านได้ถ่ายทอดหลักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมไทย ผ่านสถาบันการศึกษา

ผลงานการออกแบบทางสถาปัตยกรรมไทยประเภทที่เรียกว่า **จารีต** จึงแสดงออกถึงความเป็นสายสกุลช่าง หรือที่เรียกว่า **ตามครู** แต่ไม่ได้หมายถึงการ **ลอกแบบ** ในการเรียนการสอนนั้น เบื้องต้นการเรียนรู้ถึงหลักการเขียนแบบเป็นสิ่งสำคัญมาก จึงไม่พ้นการลอกแบบจริง แต่การลอกแบบนั้นเป็นไปเพื่อการฝึกฝนทักษะที่เป็นพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมไทย ตั้งแต่ความเข้าใจในเรื่อง **รูปทรง ลักษณะ และ จังหวะต่าง ๆ** ตั้งแต่ขั้นต้น แล้วจึงดำเนินไปจนถึง **การขึ้นรูปอาคาร การประสานองค์ประกอบต่าง ๆ และ การให้ลวดลายในแต่ละองค์ประกอบนั้น ๆ**

การลอกแบบนั้นครูผู้สอนจะให้ศิษย์ **“คัดลอก”** หรือเรียกว่า **“นวดมือ”** เพื่อให้ศิษย์ผู้นั้นได้เข้าถึงหลักวิชาต่าง ๆ ด้วยตนเองในเรื่องของ **เส้นสาย ลวดลาย และ รูปทรง** โดยมีครูเป็นผู้แนะนำ จนกระทั่งศิษย์มีความชำนาญ ได้ลองฝึกทดลองถูกจนกระทั่งมีความเข้าใจจึงสามารถออกไปแสดงแบบ หรือออกแบบในลักษณะที่เป็นแบบของตนเองได้

ดังนั้นในอนาคตอันใกล้ จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า การเรียนการสอนในรูปแบบลักษณะนี้ จะทำให้หลักวิชาทางศิลปะสถาปัตยกรรมไทยค่อย ๆ สูญหายไปตามความแปรเปลี่ยนของสภาพสังคมในปัจจุบัน เนื่องด้วยไม่มีผู้ใดที่จะ **ได้รัก ได้รู้ และได้ฝึกฝนฝีมือ** ตามกระบวนการทางศิลปะสถาปัตยกรรมไทย

งานสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตในรัชกาลปัจจุบัน ที่ยังคงประจักษ์ได้ถึงผลงานที่มีอยู่อย่างมากมาย ล้วนแต่เป็นฝีมือของบุคคลที่มีชื่อเสียงระดับชาติทั้งนั้น

ผู้ที่สืบสานงานทางด้านพุทธสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่น

๑. อาจารย์ ดร.ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะ (สถาปัตยกรรม) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๒ ซึ่งมีผลงานการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรม เช่น พระอุโบสถ พระวิหารวัดโสธรวรารามวรวิหาร พระอุโบสถพุทธประทีป ณ กรุงลอนดอน พระอุโบสถ วัดเลียบ บำรุง กรุงเทพมหานคร ฯลฯ และยังมีงานบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ อีกมากมาย รวมไปถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยทางด้านอื่น ๆ อีกเช่น พระที่นั่งชัยมงคลภิเษก ในพระราชพิธีมหามงคลพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ศาลหลักเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ พระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ฯลฯ และอาคารทางสถาปัตยกรรมไทยอีกมากมาย

๒. อาจารย์ วนิดา พึ่งสุนทร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรมไทย (แบบประเพณี) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๖ ซึ่งมีผลงานการออกแบบ เช่น พระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันทร์ จังหวัดนครสวรรค์ พระมหาธาตุเฉลิมราชศรีทธา วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ ประเทศอินเดีย พระมหาธาตุเจดีย์ วัดธรรมรังสี นครขัตติย์ ประเทศออสเตรเลีย ฯลฯ และอาคารทางสถาปัตยกรรมไทยอีกมากมาย

๓. อาจารย์ ฤทัย ใจจงรัก ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรมไทย ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ ซึ่งมีผลงานการออกแบบ พุทธสถาปัตยกรรม เช่น พระอุโบสถวัดญาณ - เวศวัน นครปฐม พระเจดีย์วัดอโศการาม ฯลฯ และอาคารทางสถาปัตยกรรมไทยอีกมากมาย

๔. นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติ ศิลปะสถาปัตยกรรม (สถาปัตยกรรมไทย) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๑ ซึ่งมีผลงานการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรม เช่น พระอุโบสถวัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก มณฑปพระพุทธรูปทองคำ วัดไตรมิตร กรุงเทพมหานคร รวมไปถึงการออกแบบพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระเมรุมาศสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และอาคารทางสถาปัตยกรรมไทยอีกมากมาย

๕. อาจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี ราชบัณฑิต ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรม (สถาปัตยกรรม) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๗ ซึ่งมีผลงานการออกแบบ เช่น พระอุโบสถ วัดไทยลุมพินีมหาวิหาร ประเทศเนปาล พระอุโบสถวัดไทยกุสินารามหาวิหาร ประเทศอินเดีย วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฯลฯ และอาคารทางสถาปัตยกรรมไทยอีกมากมาย

๒.๑.๒ สถาปัตยกรรมไทยแบบสมัยใหม่ หรือร่วมสมัย เป็นกลุ่มสถาปนิกที่แสวงหาแนวทางใหม่ รูปลักษณ์ใหม่ โดยสอดคล้องกับแนวความคิดทางการออกแบบและการใช้สอยสมัยใหม่ (modern Thai architecture) แต่เดิมผู้ที่เรียกได้ว่าเป็นผู้นำทางความคิดในยุคแรกของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบงานสถาปัตยกรรมไทย คือพระพรหมพิจิตร (อุ๋ ลากานนท์) อาจารย์ผู้สอนวิชาทางสถาปัตยกรรมไทยแก่บุคคลที่ออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตนั้นเอง เหตุที่กล่าวดังนี้เพราะว่างานในยุคของพระพรหมพิจิตรนั้น อยู่ในช่วงยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และการรุกคืบเข้ามาของศิลปะตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ผู้ที่เผยแพร่และทำการสอนวิชาการทางศิลปะสมัยใหม่ หรือสถาปนิกที่ไปศึกษาต่ออย่างต่าง

ประเทศ และได้นำเอาหลักวิชาการทางตะวันตกเข้ามาใช้ในการออกแบบอาคาร หรือสถานที่สำคัญต่าง ๆ ดังนั้น การออกแบบจึงมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางการปกครองของคณะราษฎร เช่นการออกแบบ “วัดพระประชาธิปไตย” หรือ “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน” ในปัจจุบัน หรือการประยุกต์ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กในงานสถาปัตยกรรมไทย รูปแบบที่เรียกว่าเป็นจารีตลวดลาย องค์ประกอบต่าง ๆ ทางงานสถาปัตยกรรมไทยนั้นถูกตัดทอนจนเหลือเพียงเส้นสาย ลวดลายทางเรขาคณิต ที่มีความเรียบง่าย เรียบเกลี้ยง ซึ่งต่างจากสถาปัตยกรรมไทยสมัยโบราณอย่างสิ้นเชิง แต่ยังคงไว้ซึ่งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างครบครัน ตัวอย่างงานของพระพรหมพิจิตรเช่น ประตูลีลาไสยา พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ เมรุขุน และหอระฆังวัดไตรมิตร เมรุขุนวัดจักรวรรดิราชาวาส เป็นต้น

หลังจากยุคของพระพรหมพิจิตรแล้วนั้น สายการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยสายหนึ่งคือแบบจารีตก็ยังได้มีการศึกษา และถ่ายทอดกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน และอีกทางหนึ่งคือสถาปนิกที่มีการศึกษามาจากตะวันตกเริ่มเข้ามาเผยแพร่หลักวิชาการศึกษาทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก จนเปิดสอนเป็นหลักสูตรตามสถาบันอุดมศึกษา การเข้ามาในช่วงยุคแรกของหลักวิชาการออกแบบสถาปัตยกรรมทางตะวันตกได้ตกทอดความคิดทางการออกแบบซึ่งจะเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก หรือเป็นประเด็นสำคัญมากกว่ารูปแบบของอาคาร

มีลักษณะที่ปรากฏอันแสดงออกถึงความเรียบง่าย ไม่เน้นการประดับประดาที่สิ้นเปลือง แต่แนวทางของงานสถาปัตยกรรมไทยที่ **“เน้นคุณค่าของมิติทางจิตวิญญาณ หรือให้ความเคารพต่อคติความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งในบางครั้งสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถสอนหรือบอกให้เห็นถึงปรากฏการณ์ในห้องเรียนได้ แต่สิ่งเหล่านี้เกิดจากประสบการณ์ในการเรียนรู้ถึงวิถี และความเป็นไปอันเกิดจากการที่ได้ไปสัมผัสและรู้สึกถึงมิติดังกล่าว จนเกิดเป็นความศรัทธาขึ้นภายในของแต่ละบุคคล”** นั้น ค่อย ๆ จางหายไปกับสภาพสังคมแห่งการเรียนรู้ในแบบฉบับดังกล่าว

แต่แนวทางในการศึกษาตามทฤษฎีของตะวันตก เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการค้นหารูปแบบของงานสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยในสมัยปัจจุบัน และสังคมสถาปนิกรุ่นใหม่เริ่มเรียกหาถึงแนวทางที่ไม่อยากซ้ำซากจำเจต่อรูปแบบ จนเหมือนเป็นการผลิตซ้ำของงานสถาปัตยกรรมไทย ทั้ง ๆ ที่ในอดีตถึงแม้จะเป็นงานพุทธสถาปัตยกรรมเหมือนกัน แต่ก็สามารถเห็นได้ถึงมิติความแตกต่างที่มีเอกลักษณ์ตามยุคสมัยและยังแสดงออกถึงความสร้างสรรค์ที่ไม่ซ้ำซากจำเจ ทฤษฎี

ดังกล่าวได้ทำให้มีการศึกษาถึงที่มา มีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในแง่สัดส่วน ที่ว่าง ลำดับการเข้าถึง การรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกขณะได้เข้าไปสัมผัสยังสถานที่นั้น ๆ ของงานสถาปัตยกรรมไทย จนสังเคราะห์ออกมาได้เป็นผลลัพธ์ หรือเป็นสูตร ตามแต่กระบวนการการค้นหาของแต่ละบุคคล

แนวทางการนำเสนองานพุทธสถาปัตยกรรมไทยที่พยายามนำเสนอรูปแบบงานสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ เช่น การออกแบบอุโบสถ เจดีย์ วัดพระธรรมกาย พระอุโบสถและองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดร่องขุน เจดีย์พระโพธิญาณ วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี อุโบสถวัดป่าสุนันทวนาราม จังหวัดกาญจนบุรี เสถียรธรรมสถาน ฯลฯ

๒.๒ เจ้าอาวาส และเจ้าศรัทธา บ่อยครั้งในการที่จะสร้างพุทธสถานนั้นย่อมเกิดจากความต้องการของชุมชนที่ต้องการจะสร้างพุทธสถานถวายแก่วัด หรือความต้องการที่เกิดจากตัวเจ้าอาวาส หรือพระที่มีความประสงค์อันดีต่อความเป็นอยู่ของชุมชน หรือการคงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เช่น ท่านเจ้าอาวาส พระครูนิลยจริยคุณ (วิสุทธิ ปญฺญาโร) ได้มีดำริที่ต้องการให้เมืองจันทน์กลับมามีความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่งดังเช่นอดีต เนื่องจากนครแห่งนี้เป็นนครโบราณชื่อจันทน์ที่นับถือพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งสมัยทวารวดี อันเป็นที่มาของการก่อสร้าง “พระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันทน์”^๘ หรือนโยบายการสร้างวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ของมูลนิธิหลวงพ่อสด^๙

เมื่อมีการตกลงที่จะมีการสร้างจึงเกิดความร่วมมือขึ้นระหว่างวัด กับนายช่างสถาปนิกที่จะเข้ามาทำงานร่วมกัน โดยพูดคุยกันถึงงานที่จะก่อสร้าง ความต้องการในเรื่องประโยชน์ใช้สอย ภาพคร่าว ๆ ของงานที่เป็นความต้องการของทางวัด และสถาปนิกจะมีหน้าที่ไปศึกษาค้นคว้าข้อมูลนำเสนอแนวความคิดและรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของทางวัด จนนำไปเขียนเป็นแบบก่อสร้าง แต่ประเด็นสำคัญหลังจากนี้ ซึ่งสถาปนิกทุกคนมักจะประสบกับปัญหาดังกล่าว คือความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน เมื่อสถาปนิกมองงานสถาปัตยกรรมในแง่ความงามบนพื้นฐานการใช้สอย

^๘ “สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ” เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เจริญพระชนมายุ ๕๐ พรรษา และครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการสถาปนาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า ๒๔๑-๒๔๒.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๔.

และบริบทที่สำคัญตามที่ได้ศึกษาค้นคว้ามา แต่ในบางครั้งเมื่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าศรัทธาที่เป็นเจ้าของเงินมองถึงเรื่องปัจเจก หรือความเป็นอัตตาเมื่อใด สิ่งที่ปรากฏออกมาล้วนสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งในบางครั้งก็ได้เข้าไปทำลายตัวเนื้องาน หรือสาระที่สถาปนิกต้องการที่จะแสดงออกมาในงาน และในความเป็นจริงแล้วสถานภาพความรู้ หรือความเข้าใจที่มีต่องานสถาปัตยกรรมไทยหรือเทคนิคการก่อสร้างต่าง ๆ ของเจ้าอาวาสหรือเจ้าศรัทธา ย่อมมีน้อยกว่าสถาปนิกผู้ออกแบบ และในทางกลับกัน ตัวสถาปนิกในปัจจุบันเองก็ไม่ได้มีความเข้าใจถึงสภาพสังคม ความเป็นอยู่ของชาววัด หรือคติความเชื่อและความหมายของธรรมที่แสดงเป็นนัยยะซ่อนอยู่ในงานพุทธสถาปัตยกรรม อันเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการร่วมงานกัน หรือมิได้มีการแลกเปลี่ยนความเห็น หรือซักถามกันในปัญหาที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่ความยึดถือในความคิดของตน จนท้ายที่สุด งานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ไม่มีคุณค่าตั้งแต่ภายนอกที่แสดงออกผ่านทางรูปลักษณ์อาคารจนถึงภายในที่เต็มไปด้วยความชุ่มหมองทางจิตใจ

ความแตกต่างและแนวทางในการออกแบบพุทธสถานในสมัยปัจจุบัน

พุทธสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน จะประสบพบเจอกับโจทย์ที่ต้องแก้ไขเพื่อให้งานสถาปัตยกรรมสามารถรองรับโจทย์นั้น ๆ ได้ โดยโจทย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งประเด็นหรือโจทย์ที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบันสามารถสรุปได้เป็น ๒ แนวทางใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. การแสวงหาแนวทางการออกแบบใหม่ รูปลักษณ์ใหม่ ที่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทย อันนำไปสู่การค้นหาลักษณะงามและสัดส่วนที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมโบราณ เช่นวัดวาอารามต่าง ๆ งานสถาปัตยกรรมที่ออกแบบโดยช่างที่มีชื่อ หรืองานสถาปัตยกรรมที่ถูกออกแบบโดยช่างสายสกุลต่าง ๆ

๒. การรองรับประโยชน์ใช้สอยที่เกิดขึ้นมาใหม่ หรือความต้องการใช้สอยพื้นที่ที่เคยมีอยู่แต่ต่างไปจากเดิม แต่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทย อันนำไปสู่การค้นหารูปแบบสถาปัตยกรรมที่รองรับการใช้สอยที่ร่วมสมัย และยังคงแสดงออกถึงความงามดั้งเดิมที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบเดิม

ในลักษณะของกลุ่มช่างผู้ออกแบบในแนวทางแบบจารีตนั้น อันเนื่องมาจากการที่ได้รับการถ่ายทอด ผ่านการเรียนการสอน และการแนะนำของครูอาจารย์ ทำให้มีทักษะและความรู้

ทางช่างอันเกิดจากการสืบสานต่อมา รวมไปถึงคติความเชื่อต่าง ๆ ตามสายสกุลช่างนั้น ๆ การพัฒนางานของสายจารีตนี้ จะยังคงอยู่ในกรอบแนวคิดทางเรื่องอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทยที่แสดงออกผ่านทางรูปทรง เส้นสาย ลวดลาย และองค์ประกอบทางศิลปะสถาปัตยกรรมไทย แต่ได้ดัดทอน หรือเพิ่มเติมบ้างในส่วนของรายละเอียด ตามความเหมาะสมในการก่อสร้าง ความทันสมัยของเทคโนโลยีการก่อสร้าง การใช้งาน หรือตามจารีตประเพณี ส่วนการแก้ปัญหาในประเด็นที่ ๒ นั้น ช่างจะยังคงไว้ซึ่งระเบียบในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นสำคัญ แต่มีความสอดคล้องกับการใช้งานแบบร่วมสมัยด้วย เช่น การใช้หลังคาทรงจั่วเป็นประธาน หรือเป็นสัญลักษณ์ในทางสถาปัตยกรรมไทยมากกว่าการคำนึงถึงความเป็นปัจจัยพื้นฐานในการเป็นที่กันแดด ลม ฝน หรือการปรับรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย ให้เหมาะสมกับขนาดอาคารที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น เรื่องลាយอง หรือคันทวย

ตัวอย่างผลงานลักษณะนี้เช่น วัดพุทธโสธร ที่ออกแบบโดย อาจารย์ประเวศ ลิ้มปรางษ์ โดยริเริ่มจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดโสธร และมีพระราชดำรัสว่า “ตั้งใจมานานมัสการหลวงพ่อพุทธโสธรนานแล้ว ทำไมสร้างพระอุโบสถแบบนี้ ไม่สมเกียรติหลวงพ่อพุทธโสธร ให้ปรับปรุงแก้ไขเสียใหม่” ตัวสถาปนิกเองจึงได้ประสานการใช้สอยรวมเอาพระอุโบสถ พระวิหาร เข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้กรอบรูปแบบอาคารทรงมณฑป มีมุขหรืออาคารที่เป็นโบสถ์และวิหารเข้าไปประกอบ

รูปที่ ๗-๔ อุโบสถ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

หรืองานออกแบบของอาจารย์วันดา พึ่งสุนทร ที่มุ่งเน้นไปในการเปิดพื้นที่ใช้สอยภายในตัวอาคาร และกิจกรรมที่เกิดขึ้นของชุมชนเป็นสำคัญ และได้ผสานเอาเทคนิคทางวิศวกรรมโครงสร้างเข้ามาใช้ แต่ยังไม่ทิ้งความสำคัญในมิติการรับรู้ถึงพื้นที่ทางจิตวิญญาณในสถาปัตยกรรมไทย ทำให้การใช้สอยพื้นที่มีความสะดวกสบาย และมีการจัดการที่เป็นระบบระเบียบแต่ยังคงไว้ซึ่งลักษณะของสถาปัตยกรรมไทย เช่น การวางผังประโยชน์ใช้สอย การออกแบบศาลาอเนกประสงค์ หอฉัน กุฏิเจ้าอาวาส วดนางชี หรือการออกแบบพระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสน ที่ได้มีการรวมเอาประโยชน์ใช้สอยในการจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์นำเสนอเรื่องราวของเมืองโบราณสมัยทวารวดีและการพัฒนาที่สืบเนื่องมาจวบจนเรื่องราวของเมืองในปัจจุบัน

รูปที่ ๙ ศาลาการเปรียญ ภายในมีการออกแบบให้เกิดพื้นที่โล่งมากกว่าอาคารในอดีต โดยใช้เทคนิคทางวิศวกรรม

หรืองานออกแบบของนาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น ที่ออกแบบพระอุโบสถวัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก ที่แสดงออกถึงความเรียบง่าย สะอาด มีขนาดที่พอเหมาะกับวัดและชุมชน ทั้ง ๆ ที่เป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แต่เนื่องจากแนวพระราชดำริที่ต้องการให้มีการสร้างวัดสำหรับชุมชนพระรามเก้า เพื่อให้เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจและศรัทธา และเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ทั้งในด้านศาสนา สังคมและจริยธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนในชุมชน

รูปที่ ๑๐ อุโบสถวัดพระรามเก้าฯ พุทธสถาปัตยกรรมที่คงแนวความคิดในเรื่องความเรียบง่าย และมีความสอดคล้องกับชุมชน

ส่วนงานออกแบบของกลุ่มสถาปนิกที่ได้รับอิทธิพลทางแนวความคิดในการออกแบบของทางตะวันตก ได้มองข้ามโจทย์ที่ว่าด้วยกรอบของจารีตในการออกแบบ แต่เหลือไว้เพียงการคำนึงถึงการใช้สอยในพื้นที่ และปัจจัยในความต้องการขั้นพื้นฐานของงานสถาปัตยกรรม โดยประกอบเข้ากับแนวความคิดที่พยายามค้นหาถึงรากทางสถาปัตยกรรมไทยในหลาย ๆ ระดับ บ้างมองที่

รูปที่ ๑๑ อุโบสถวัดป่าสุนันทวนาราม

รูปลักษณะภายนอก หรือมองถึงการรับรู้ในการเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ลำดับการเข้าถึงพื้นที่ หรือมองในประเด็นของความสัมพันธ์กับบริบทโดยรอบที่เป็นปัจจัยในการก่อรูปงานสถาปัตยกรรม และที่สำคัญที่สุดคือการมองให้ลึกถึงจิตวิญญาณที่แสดงออกมาผ่านทางสถาปัตยกรรมไทย แต่ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นมาจากการได้รับรู้ผ่านทางการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หรือตามตำราวิชาการต่าง ๆ และเกิดจากการตีความตามความคิดของผู้ออกแบบเองเป็นสำคัญ

ตัวอย่างผลงานการออกแบบตามแนวความคิดดังกล่าวเช่น การออกแบบพระอุโบสถ วัดป่าสุนันทวนาราม จังหวัดกาญจนบุรี โดยผู้ออกแบบคือ คุณนิติ สถาปิตานนท์ กล่าวถึงแนวความคิดในการออกแบบไว้ว่า “ปรัชญาของวัดป่าก็มุ่งเน้นเรื่องความสมดุล ความพอเพียง และไม่ยึดมั่นถือมั่นทุกสิ่งทุกอย่างรอบ ๆ ตัวเรา ต้องทำความเข้าใจในแก่นแท้ในสัจธรรม ไม่ปรุงแต่งจนเกินงาม การสร้างงานสถาปัตยกรรมในวัดนี้ ก็ได้แสดงถึงเนื้อแท้ของวัสดุที่นำมาใช้”

หรือจะเป็นงานออกแบบของคุณสุริยะ อัมพันศิริรัตน์ ที่เป็นสถาปนิกรุ่นใหม่ ผู้มีงานออกแบบที่ถือได้ว่าเป็นรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture) แต่ได้หมายถึงงานพื้นถิ่นที่เป็นเรือนในพื้นที่ชนบท แต่หมายถึงสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการแก้ปัญหาในพื้นที่ มีการใช้วัสดุหรือการก่อสร้างที่หาได้ในท้องที่ โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้อยู่อาศัยเป็นหลัก งานออกแบบดังกล่าวเช่นงานออกแบบที่วัดเขาพุทธโคดม เรือนพักญาติโยม วัดวชิรบรรพต

รูปที่ ๑๒-๑๓ วัดวชิรบรรพต

บทสรุป

จากรายละเอียดที่เป็นปัจจัยอันมีผลกระทบต่อการออกแบบ และพัฒนารูปแบบงานพุทธสถาปัตยกรรมไทยดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งที่มีส่วนสำคัญที่จะสามารถทำให้เกิดการพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง คือไม่ได้ทำลายงานสถาปัตยกรรมหรือลดคุณค่าลงไปนั้น จะต้องเข้าไปหยุดวงจรที่เข้ามาผลักดันให้เกิดความเข้าใจผิดหรือความไม่รู้ต่าง ๆ โดยอาจจะเป็นการเผยแพร่ความรู้ทางการออกแบบให้สอดคล้องไปกับการพัฒนาทางจิตใจที่รักและห่วงแหนในสิ่งที่เป็นของตน หรือชุมชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ภายใต้กรอบของศีลธรรมและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา และต้องสร้างภูมิทัศน์ด้านทอกระแสนสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่จะแผ่ตัวเข้ามาทุกวิถีทาง โดยการพัฒนาความรู้และพัฒนาจิตใจตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงองค์กรบริหารต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้แต่ละพื้นที่นั้นได้กลับมาดูแลรักษาพุทธสถาปัตยกรรมและใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจหรือที่พึ่งพิงที่สามารถพึ่งพาได้ในทุก ๆ ปัญหาของชีวิต โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องนำทางของชีวิต เพื่อให้เกิดความสงบสุขตลอดไป

บรรณานุกรม

ชาติรี ประภิตนนทการ. **“คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง ๒๔๗๕ ผ่าน สถาปัตยกรรม “อำนาจ”**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๘.

ชาติรี ประภิตนนทการ. **“การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัยไทยประยุกต์ ขาดินนิยม”**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.

รศ.สมคิด จิระทัศนกุล, ผศ.ดร.โชติมา จตุรวงศ์ อาจารย์ชาญวิทย์ สรรพศิริ. โครงการย่อยที่ ๔ ใน ชุดโครงการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของคนไทย ในภาคตะวันตก. **“รูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น”**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

“สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ” เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี เจริญพระชนมายุ ๕๐ พรรษา และครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการสถาปนา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

“อาษา” วารสารสถาปัตยกรรม. กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐.

..... วารสารสถาปัตยกรรม. เล่มที่ ๑๒๗ มิถุนายน ๒๐๐๖.

..... วารสารสถาปัตยกรรม. เล่มที่ ๑๓๙ กรกฎาคม ๒๐๐๗.

ว่าง